

08.03.2024

Група № 33

Урок № 38

Тема уроку: Тире в складному реченні

Мета уроку: повторити основні пунктограми у складному реченні; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати в здобувачів освіти повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Матеріали до уроку:

1. Опрацюйте § 42 у базовому підручнику: *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2019. – 208 с.*

2. **Перегляньте відео до уроку на YouTube:**

<https://www.youtube.com/watch?v=9bzKNKxyYAO>

3. **Законспектуйте матеріал до уроку в робочому зошиті (ОСНОВНЕ):**

Тире можливе між частинами складносурядного й безсполучникового складного речення, іноді й складнопідрядного.

Тире в складносурядному реченні

Перед <i>і, та (=і)</i>	
Правило	Приклад
друга частина виражає наслідок	<i>Сонце пірнуло за небокрай – і все навколо потемніло</i> (О. Травневий).
швидка зміна подій	<i>Несподіваний ривок – і ми відриваємося від землі</i> (А. Шиян).

Якщо частини складносурядного речення виражають **причиново-наслідкові зв'язки**, то перед сполучниками ***і (й), та (= і)*** треба ставити **кому** або **тире** (вибір знака залежить від автора): *Дощ пройшов, і дерева заблищали* або *Дощ пройшов – і дерева заблищали*.

Тире в безсполучниковому складному реченні

Правило	Приклад
друга частина виражає висновок [] – [висновок].	<i>Грім гримить – хліб буде родить</i> (Нар. тв.).
частини виражають раптовість, несподіваність, швидку зміну подій [] – [раптовість].	<i>Ще мить – усе вибухне</i> .
частини протиставляються (можна вставити а) [] – [протиставлення].	<i>До неї люди говорять – [а] не чує, не слухає</i> (Марко Вовчок).

друга частина виражає наслідок (у першій може бути умова) [умова] — [наслідок].	<i>Натиснув на ручку — двері відхилилися. Ти до людей чемний — вони до тебе по-людськи.</i>
друга частина порівнюється з першою (можна вставити <i>наче, ніби</i>) [] — [порівняння].	<i>Ой, вона заговорить — у дзвін задзвонить. Ой, вона заспіває — село розлягає</i> (Нар. тв.).

Тире в складнопідрядному реченні

Тире іноді ставлять з метою інтонаційного відокремлення головної та підрядної частини. У таких випадках підрядна частина стоїть перед головною: *Хоч земля вся вкрита снігами — моє серце в цвіту* (В. Сосюра). Найчастіше за допомогою тире відокремлюють підрядні з'ясувальні, часу, умови, мети й допустові.

У безсполучникових складних реченнях уживається тире, якщо:

- у другій частині подано висновок або наслідок дії першої частини: **Землі кланяйся низько — до хліба будеш близько** (*Нар. творчість*).

[] — [наслідок].

- перша частина виражає умову або час того, про що говориться в другій частині: **Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне** (*П. Тичина*).

[умова] — [].

- перша частина виражає умову або час того, про що говориться в другій частині: **Грати словом — долею грати** (*Г. Світлична*).

[] — зіставлення — [].

4. Виконайте наступні завдання:

4.1 Запишіть текст, розставляючи потрібні розділові знаки. Поясніть вживання коми, тире і двокрапки в простому і складному реченні.

Прислів'я і приказки стислі крилаті вислови в них сконцентровано житейську мудрість і філософію народу. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям українські прислів'я і приказки охоплюють усі аспекти життя людини її погляди на світ суспільні явища громадські та родинні стосунки побут тощо. Люди кажуть «Посієш вчасно збереш рясно». І жодного слова звідси не викинеш тут сконцентровано багатовіковий досвід народу.

4.2 Виконайте тестові завдання

- У безсполучниковому складному реченні *Сон ніжний землю обійма за*

плечі я чую неньки коліскову (Г. Раденька) між його частинами вживається.

А Кома. **Б** Крапка з комою. **В** Двокрапка. **Г** Тире.

2. У безсполучниковому складному реченні *Придивіться у рідному краї наша мова вкраїнська страждає (Л. Таран-Пономаренко) між його частинами вживається.*

А Кома. **Б** Крапка з комою. **В** Двокрапка. **Г** Тире.

3. Правильну схему речення *Ми цінуємо барвінок за його «лікарську допомогу» з нього виготовляють ліки від дуже важких хвороб (розділові знаки вилучено) зазначено.*

А [], []. одночасність

Б []: [висновок].

В [умова] — [].

Г []: [причина].

4. Уживається двокрапка між частинами безсполучникового складногоречення.

А Надворі вже стемніло десь далеко на небі засяяла перша зірка (*М. Коцюбинський*).

Б Не посадив жодного дерева за своє життя плати за чисте повітря (*Нар. творчість*).

В Упаде мороз на яблуневий цвіт тоді залишимося без врожаю (*Нар. творчість*).

Г Вкотре переконуюєшся скільки таємниць приховує в собі мова (*І. Вихованець*).

5. Правильною схемою до речення *Сталось диво тоді камінець засіяв іпромінням ясним всіх людей здивував є:*

1 [умова] — [].

2 []: [причина].

3 []: [пояснення].

4 [], []. одночасність

4.3 *Ураховуючи типи смислового зв'язку між частинами, зазначеними в дужках, доповнити початки речень так, щоб утворилися безсполучникові складні речення. Пояснити вживання розділових знаків.*

Мова наша є таємницею... (*доповнення*). Дивуєшся дорогоцінності мови

нашої... (*пояснення*). Простежимо коріння української мови... (*умова*). Людина створила мову... (*протиставлення*). Святі слова (рідна мама і рідний тато, рідна земля і рідна Україна, рідна мова і рідна школа) тримають нас на світі... (*причина*). Отже, найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова... (*причина*).

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net

У темі листа вкажіть ваше прізвище, номер групи та № уроку.

08.03.2024

Група № 33

Урок № 39

Тема уроку: «Розділові знаки при прямій мові»

Мета уроку: повторити основні пунктограми при прямій мові й діалозі; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у здобувачів освіти повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Матеріали до уроку:

1. Опрацюйте § 43 у базовому підручнику: *Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти/ Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2019. – 208 с.*
2. Перегляньте відео до уроку на **YouTube:**
https://www.youtube.com/watch?v=zVWknHPs4pO&ab_channel
3. Законспекуйте матеріал до уроку (ОСНОВНЕ):

ПРЯМА МОВА

ВИРАЖАЄ	мовлення іншої особи, передане дослівно, без змін
СУПРОВОДЖУЄТЬСЯ	словами автора, що вказують, кому вона належить
СТОІТЬ	після слів автора, перед ними або всередині них

Пам'ятка

«Сім правил до теми»

1. Пряму мову записуємо з великої літери й беремо з обох боків у лапки. Після слів автора ставимо двокрапку. Слова автора після прямої мови записуємо з малої літери.
2. Якщо слова автора стоять усередині прямої мови, то можливі три варіанти розділових знаків: «П,—а,—п». «П, — а. — П». «П,—а:—П».

3. Цитати завжди беремо в лапки, крім випадків, коли цитата є частиною речення, тоді її пишемо з малої літери. Указівку на автора цитати беремо в дужки, після другої дужки ставимо крапку.
4. Віршований текст у лапки не беремо, оформляємо як звичайну цитату.
5. Кожну репліку діалогу записуємо з нового рядка, перед нею ставимо тире.
6. Якщо репліки записуємо не з абзацу, а підряд, то кожна з них беремо в лапки, а між ними ставимо тире: «П, — а. — П?»—«П, — а. — П».
7. Різновид цитати — епіграф. У лапки не беремо. Указівку на джерело пишемо під епіграфом справа без дужок, крапку після неї не ставимо.

Розділові знаки при прямій мові

Правило	Приклад
«П»,—а.	«Не на тебе ждять я буду», — поет відповідає.
«П?»-а.	«Хто ж се я?» — поет питає.
«П!»—а.	«От спасибі!» — крикнув лицар.
А:«П?»	Тут поет не втерпів:«Хто там?»
«П,—а,—п».	«Голос маю, — каже лицар, — та не тямлю віршування...»
«П,— а. —П».	«Ні, се я, — озвався голос. — Маю справу пильну дуже».
«П?- а. - П».	«Що ж?— поет на те говорить. — То за ручку та й до шлюбу!»
«П!— а. — П».	«Годі жартів! — крикнув згорда. — Бо задам тобі я гарту!» (Леся Українка)

Слід зауважити! Окремого коментаря потребує випадок, коли слова автора стоять усередині прямої мови. Після слів автора ставиться кома з тире й пряма мова починається з малої літери, якщо слова автора стоять не на межі двох речень прямої мови, а всередині одного речення прямої мови:

«Що ви, — кажу, — шукаєте?» (Л. Костенко).

Слід зауважити! Коли одна частина слів автора стосується тієї частини прямої мови, яка йде перед розривом, а друга — тієї, що йде після нього, то після слів автора ставиться двокрапка й тире, а пряма мова продовжується з великої літери («П,—а:—П».): *«Знаю, що по закону, — сердито відповів на те Лозовий і додав: — Вишняку шкода»* (В. Дрозд).

Пряма мова не виділяється лапками, якщо немає вказівки на те, кому вона належить: *Недарма кажуть: пісня — душа народу* (В. Скуратівський).

Непряма мова

Непряма мова — це чуже мовлення, передане тільки із збереженням змісту висловлюваної думки без збереження форми та інтонації висловлювання.

При потребі пряму мову можна замінити на непряму, при цьому слова автора стають головним реченням, а пряма мова — підрядним.

У непрямій мові опускають вигуки, повторення, іноді вставні слова, частки, а звертання або опускають, або роблять підметами чи додатками:

«Тату, добридень!» — сказав я йому, спинившись.

Я, спинившись, привітався до тата.

При заміні прямої мови непрямою займенники і дієслівні форми 1-ї та 2-ї особи замінюються займенниками і дієслівними формами 3-ї особи. У реченні з непрямою мовою займенники і прислівники стають сполучними словами, а питальна частка чи — сполучником.

Якщо пряма мова складається з кількох речень, то при заміні її непрямою утворюється багатокomпонентне складне речення:

«Ми вас проведемо? — упевнено сказав білоголовий сміливець першокласного віку. — Ми знаємо, куди вам треба» (О. Гончар).

Білоголовий сміливець першокласного віку упевнено сказав, що вони їх проведуть, що вони знають, куди їм треба.

Запитання, передане прямою мовою — пряме, а непрямою — непряме.

У кінці речення з непрямым питанням ставиться крапка.

Речення прямої мови	Засоби зв'язку	Приклади	
		пряма мова	непряма мова
Розпо-	Сполучники: <i>що, ніби, щоб</i>	<i>Передихнула,</i>	<i>Передихнула,</i>

відне		<i>промовила вголос: «Я вільна» (Р. Іваничук)</i>	<i>промовила вголос, що вільна.</i>
Питаль-не	Сполучники чи сполучні слова: <i>хто, що, який, чий, котрий, де, куди, чи, коли, як</i> тощо	<i>«А куди ви йдете, люди добрі?» — осмілився спитати Павлусь (А. Чайковський)</i>	<i>Павлусь осмілився спитати, куди вони йдуть.</i>
Спону-кальне	Сполучник <i>щоб</i>	<i>«Тосю, ану йди сюди!» - закричав Юрко (Є. Гуцало)</i>	<i>Юрко закричав, щоб Тося підійшла.</i>

4. Виконайте наступні завдання:

4.1 Запишіть, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові.

1. Життя в неволі нічого не варте відказав Максим краще смерть! (І. Франко). 2. Пам'ятаю, казала мені мати Цей світ як маків цвіт Зранку цвіте до вечора опаде! (О. Довженко). 3. Роби добро казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (Д. Павличко) 4. Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно як і людське життя (Г. Тютюнник). 5. Ніщо так не красить людину, як натхнення подумала Ярослава (О. Гончар). 6. Все, все ми віддаємо тобі Батьківщину промовив він раптом якимсь дивним голосом ні до кого. Все! Навіть серця (О. Гончар).

4.2 Прочитайте речення. Перебудуйте подані речення у речення з непрямою мовою. Запишіть їх. Що змінилося?

1. «Чого ж ти, Петре, стоїш, заступаючи пів небокраю?» - запитала вчителька (О. Забужко). 2. «У справжньому художньому творі не можна вийняти один вірш, одну строфу, одну фігуру, один такт із свого місця і поставити в інше», — зазначав Лев Толстой. 3. Кажу дітям: «Подивімося в небо...» (В. Сухомлинський). 4. В одній зі своїх статей письменник Сергій Носань гнівно запитує: «Чому ж ми самі часто нехтуємо мовою материнською, цим скарбом, з якого виростаємо?» 5. «Я буду брати себе в руки», - обіцяв Рубан. 6. «Любіть Україну, всім серцем любіть!» — закликав Володимир Сосюра.

- Зверніть увагу, які речення ми отримали в результаті перетворення?
- Що стає головною частиною речення, а що підрядною з'ясувальною?

4.3 Виконайте тестові завдання.

Завдання 1–12 мають по три варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Як об'єднуються частини в реченні з прямою мовою?

А за змістом та інтонаційно;

Б за допомогою сполучників;

В за змістом;

Г за допомогою розділових знаків.

2. Які розділові знаки вживаються при прямій мові?

А кома;

Б лапки, тире, двокрапка;

В тире;

Г крапка з комою.

3. Слова автора — це:

А речення, що вказує, кому належить пряма мова;

Б речення, що вказує на манеру вести розмову;

В речення, що вказує, кому належить пряма мова, за яких обставин висловлена, яка манера вести розмову в людини та інше;

Г речення, що вказує на опис ситуацій мовлення.

4. У реченні Чого зажурився, мій любий козаче?» — питає дівчина вродлива слова автора стоять:

А перед прямою мовою;

Б після прямої мови;

В усередині прямої мови;

Г немає слів автора.

5. У реченні Промовила конвалія: «Прощай, гаю милий» слова автора стоять:

А немає слів автора;

Б після прямої мови;

В усередині прямої мови;

Г перед прямою мовою.

6. У реченні Прощай, Самсоне! — крикнула зрадлива. — Ти думав, що для тебе я забуду родину? слова автора стоять:

- А перед прямою мовою;
- Б після прямої мови;
- В усередині прямої мови;
- Г немає слів автора.

7. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, усередині якої слова автора?

А «Чи бачили таке, — сказав батько і, помовчавши, додав: — Готовий хлібороб, одним словом».

Б «Ото воно там якраз і було, — сказав мій візник, — отам, де стовп».

В «Яка ти розкішна, земле, думала Маланка. Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, заквітчати квітами».

8. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, після якої стоять слова автора?

А «Васильку, а йди сюди» — гукнув з подвір'я батько.

Б «Голубчику, рятуй!» — тут простогнала Щука.

В «Чого ти журишся?» — вона спитала тихо.

Г «Ніщо так не красить людину, як натхнення», — подумала Ярославна.

9. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, перед якою стоять слова автора?

А Ярославна подумала: «Ніщо так не красить людину, як натхнення».

Б Мудрець наполягав: «Краще слухати, ніж говорити».

В І тихо-тихесенько я промовляла: «Сон літньої ночі, мені тебе жаль...»

Г Струна бринить лагідною луною «Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

10. Речення Мова живе завжди поряд з піснею, сестрою її рідною (Олесь Гончар). — це:

- А пряма мова;
- Б репліка діалогу;
- В цитата;
- Г непряма мова.

11. Яка схема відповідає реченню: «Ой роде наш красний, роде наш прекрасний, не цураймося, признаваймося, — не багацько нас є», — говорить в народній пісні?

А А: «П (?!)».

Б «П», — а.

В «П (?!)» — а.

Г «П», — а, — «П».

12. Правильно оформлено цитату в реченні:

А Поет змальовує всенародний визвольний рух, коли: «жінки навіть з рогачами пішли в гайдамаки».

Б Потім філософ здивував його такими словами, скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка й вівця дорожчі царського вінця.

В Як зазначає В. дон Герібольдт: Мова — це дух народу.

Г З бодем пише Т. Шевченко про українське село: «Чорніше чорної землі блукають люде».

Фото виконаних завдань надсилати мені на електронну пошту

ledishade@ukr.net .

У темі листа вкажіть ваше прізвище, предмет, номер групи та № уроку.